

Nika Leskovšek

PRIMER BÜCHNER ALI R-JOVĚ-UCIJA GRE SKOZI ŽELODEC

Büchnerja lahko beremo tako ali drugače. V bistvu pa gre za reducirano eksaktnega, znanstveno objektivnega in preciznega analitika, ki se z natančno merjenimi in ostrimi secirnimi rezi loteva predmeta svoje raziskave; v praksi preizkušen revolucionar, ki ga je življenje kljub mladosti že grenko razočaralo, a je to znal obrniti v faktično distanco in parodijo. V pristopu kliče po eksaktnosti obravnave in tu je (v naključnem vrstnem redu):

Büchner materialist

Büchner revolucionar (politični in literarni)

Büchner dokumentarist

Svobodna volja?

Büchnerjeva parodija

Eno je povezano z drugim.

Vzroki, pogoji in fakti: Büchner je izhajal iz »dobre« družine (oče je bil vojaški zdravnik), bil je politično angažiran subjekt in študent medicine, ki je medtem ko je študiral delovanje zgodovine, napisal še tri dramska dela (*Dantonova smrt*, *Leonce in Lena* in *Woyzeck*)¹ in eno prozno (*Lenz*). *Leonce in Lena* iz jedrnatega opusa morda nekako izstopa kot veseloigra ali domnevno romantična komedija, morda pa niti ne.

Büchner je bil predvsem znanstvenik. Politično se angažira že v študentskih letih. S prijatelji izda *Hessenski glasnik*; revolucionarno čtivo o socialnih neenakostih z agitacijskimi ambicijami, ki ga pretihotapijo neposredno k ciljni publiki – ljudstvu. Tipično za Büchnerja revolucija tukaj temelji na statističnih dokazih in je znanstveno utemeljena.

¹ Špekulirajo, da je obstajalo še četrto, ki ga je njegova zaročenka – mimogrede: bil je tudi srečno zaljubljen – iz ortodoksnih religioznih vzgibov uničila; a to ni znanstveno potrjeno.

Posledice so bile naslednje: oblasti so glasilo zasegle, njegove prijatelje so zajeli in mučili, pri Büchnerju doma izvedli hišno preiskavo, ga vabili na sodna zaslišanja, potem pa za njim razpisali tiralico. Takrat je bil že v Strasbourgu. Najbolj grenka izkušnja je ta, da so preplašeni in ubogljivi kmetje preostanek izvodov (pridno?) kar sami dostavili oblastem. Že tukaj je njegova vera v množico načeta.

V tem času napiše *Dantonovo smrt* o stranpoteh revolucije. Med študiranjem zgodovine (revolucije), ugotovi: »[...] da zgodovina ni razumen, k napredku usmerjen proces, zaznamovan z dejanji velikih osebnosti (s teh stališč je razlagalo zgodovino takrat uveljavljeno, idealistično koncipirano zgodovinopisje)« (Kranjc, 256). Sledi njegovo »pismo o fatalizmu zgodovine« svoji zaročenki: »Študiral sem zgodovino Revolucije. Spričo strašnega fatalizma zgodovine sem se počutil povsem izničnega« (glej pod Cetinski, str. 15).

Fatalizem navsezadnje tiči tudi v *Leoncu in Leni*, ki se navsezadnje le poročita, kot jima je bilo usojeno z dogovorno vladarsko poroko, pa četudi sta skušala ubežati ravno pred tem. Poleg »falirane« študentske revolucije in fatalizma zgodovine je tretji neizogibno pomemben faktor za razumevanje Büchnerja raziskava o delovanju možganov in živčevja, konkretno *O živčnem sistemu rečne mreže* (ribe), kar se v (samo)parodiji pojavi tako v *Lenzu* kot v *Woyzcku*,² in prek učinkovanja narave zopet odpre vprašanje človekove svobodne volje. Smo avtonomni, aktivni subjekti z možnostjo odločanja in vplivanja na stvari? Ali nas upravlja le avtomatski, samodejni (živčni) sistem?

Dovolj bodi vzrokov, dejstev, materialnih pogojev in okoliščin. K posledicam in *Leoncu in Leni*.

Büchnerjeva *Leonca in Lena* je bridka politična satira, parodija žanra romantične komedije, pa tudi konceptov večne ljubezni, idealov in podobnih stvari (natanko šestina teksta je prepletena s točno merjenimi citati, vsebinsko pa se naslanja na dve drugi znani deli oz. ju parafrazira³ – od izhaja tudi Valerio, ta čudni tuji vrivek, ki v besedilu ni »iz istega štosja/štofa« kot vsi ostali). Citati pa so tudi način prisvajanja elementov dominantnih moči, da bi jo prav s tem subvertirali (glej Lyon). Büchner idealizacijo in usojenost ljubezni zbanalizira s praznimi državnimi ceremoniali in z dogovorno poroko (niti liki niso najbolj krepstni, Leonceve ideal je prazna in lepa ženska, Valeriev poln želodec: »S fiziologijo nad izdajo idej!« pravi Büchner, a pustimo ta obrok za kasneje. In tudi *Leonca in Lena*, tako kot vsa Büchnerjeva besedila, temelji na dokumentarizmu:

Tri leta pred smrtjo ima Büchner priložnost v Darmstadt slediti pripravam na slavnostni sprejem ob poroki »Njegovega Veličanstva nadvojvode Ludvika Hessenskega in Njenega Kraljevskega Veličanstva princese

² Pri *Woyzcku* tako: »Doktor: Videl sem! Na cesti je scal kot kakšen pes. [...] Ne moreš drugače, ne moreš drugače. Praznovernost. Gnusna praznovernost. Mar nisem dokazal, da je musculus constrictor vesicae podvržen volji, Woyzeck, človek je svoboden, v človeku se individualnost poveleča v svobodo ...« (198).

³ Mussetov *Fantasio* in Brentanov *Ponce de Leon*.

Jure Henigman

Matilde Bavarske« (glej M. Kranjc), ob čemer ljudstvo sveže poročenemu paru vzklika »Vivat!« kot v *Leoncu in Leni*. Če Büchner v tekstu s čim koketira, potem je to politična realnost njegovega časa, v kateri počiva klica univerzalnosti. Kraljestvi, iz katerih izhajata Leonce in Lena, se ne imenujeta nič drugače kot Kaka in Lulu ali po domače: Sranje in Scanje. Z miniaturnima kraljestvoma Büchner namiguje na razdrobljenost Nemčije iz svojega časa ali časa t. i. »Nemške zveze«, ki niti ni bila zvezna država, ampak le državna zveza 41 suverenih članic. In še – »Pardon!«, ampak Büchner ni bil nič več in nič manj kot stvaren fiziološki materialist (za vse citirane »fiziološke« argumente glej Nagel).

Gremo naprej. Za kaj v tekstu pravzaprav sploh »gre«?

Glavne osebe so predvsem tri in vse so »modre« krvi, torej iz tistih slojev, ki jim ni treba nositi denarnice s sabo in si jemljejo t. i. »materialne temelje družbe« ali »ekonomsko bazo« »zdravo-za-gotovo« (mednje se »prišverca« še »zunajzakonski« Valerio). To so kralj Peter, princ Leonce in princesa Lena. Vsak od njih ima svojega služabnika/vzgojitelja, kralj Peter pa kar ves dvor, državni svet in predsednika. Vsi ostali so zgolj brezimne funkcije (predsednik državnega sveta, ceremoniar, dvorni pridigar, učitelj, deželni svetnik, vzgojiteljica, dvorni vzgojitelj). Tu je še ljudstvo, ki ima zgolj vlogo (kvarnega) okrasa na velikem državniškem obisku/poroki med dvema kraljestvoma: »Pazite, ljudje, v programu je zapisano: 'zbrani podložniki, čisto oblečeni, dobro hranjeni in zadovoljnih obrazov se postavijo ob deželni cesti.' Ne delajte nam sramote!« (143).

Igra se začne s ceremonijo – z državno sejo, na kateri se napove poroka prestolonaslednika in predaja krona: »Peter: Ljubi moji, zvesti moji, s tem sem vam hotel dati na znanje, dati na znanje – namreč, ali se bo moj sin poročil ali se ne bo. (*Položi prst na nos.*) Ali pa – saj me menda razumete? Tretjega ni. Človek mora misliti« (121). Prav tako ceremonialno se igra tudi konča – s poroko »in effigie«, torej »v podobi«, ki lahko velja ali pa ne. Poroka je navsezadnje sklenjena in kmalu se obeta nova vlada. Ali pa ne. Tako, kot je bilo predvideno. To, da v realnosti uradnega političnega programa pač ni, se skuša prikriti z izdatnim urjenjem podložnikov na obroke, ki celo tretje dejanje pridno vadijo: »Bodite mirni! Ne praskajte se za ušesi in ne usekujte se, ko se bo visoki par peljal mimo, in pokažite, da ste ganjeni, kakor se spodobi, ali pa bodo uporabili za to občutne pripomočke [prav bi lahko, recimo, prišel vodni top s solzivcem]«(143).

Vprašanje ob tej trpki komediji je logično: kako dolgo še? In: zakaj podpirati to stanje? A tudi na tem mestu Büchner ostaja nepoboljšljivi materialist. »Le če bodo kmetje trpeli lakoto, se bodo lahko osvobodili izpod zatiranja!« Lakota je torej nujni pogoj revolucije.⁴ Ko je lakote dovolj, nastopi revolucija. In tu tiči paradoks. Če je lakota zares dovolj, tudi moči za revolucijo zmanjka. In vse, kar od revolucije ostane, je vrtenje v krogu.

In svobodna volja?

⁴ Vzemimo na primer jezik. Organ, kakopak. Pri Büchnerju so tudi metafore povsem otipljive, konkretne, stvarne. Namreč jezik je stvar volje. Pa ne zaradi svoje lokacije v glavi, ampak zato, ker predstavlja vrh prebave/želodca.

Edini absolutno svobodni človek v igri, ki edini goji *absolutno zvestobo* do svojega želodca, je pravzaprav Valerio: »Počakajte, o tem se bova takoj natančneje pomenila. Pospraviti moram samo še kos pečenke, ki sem jo ukradel v kuhinji, in nekaj vina, ki sem ga ukradel z vaše mize. Takoj bom končal« (126). In kakšno bi bilo videti njegovo vladanje, ko bo postal minister, izvemo na koncu igre: »[...] in potem bomo legli v senco in prosili Boga za makarone, melone in fige, za muzikalična grla, klasična telesa in za udobno religijo, ki naj pride med nas« (151).

Ampak ključni del igre so vendarle uradne ceremonije: začne se torej protokolarno. Že samo oblačenje kralja, ki ga pripravljajo na državno sejo, traja dlje od same seje. In vse, kar celotno igro pravzaprav predstavnik visokega stanu »delajo«, je izogibanje delu, ki je vladanje. Vse, kar celoten čas drame pravzaprav počnejo, je investiranje v to, kako bi ubežali odgovornostim. Najprej Leonce nažene vzgojitelja, ki ga hoče uvesti v skrivnosti vladanja, nato kralj Peter na vrat na nos organizira Leoncevo poroko: »Na poročni dan je najvišja volja mislila položiti v roke vaše visokosti izraz svoje najvišje volje« (129). Edini učinek te odločitve je ta, da Leonce pred grozečo nevarnostjo vladnih obveznosti pobegne v Italijo. Tudi Lena pobegne pred poroko in krono. Ampak kralj Peter se ne da. Poroka je sklenjena, v odsotnosti ali prisotnosti, »in effigie«, samo da je. Z rojstvom zapečaten. Pri tem pa pozabijo, da so se pozabili spomniti na svoje ljudstvo.

»Peter: ... na kaj sem se *hotel* spomniti?

Prvi strežaj: Ko je vaše veličanstvo blagovolilo zavezati ta gumb v robec, je *hotelo* –

Peter: No?

Prvi Strežaj: Spomniti se na nekaj.

Peter: Zapleten odgovor.« (121)

In svobodna volja?

Nič, kar deluje samodejno, po avtomatizmu in brez hotenega premisleka, ne uide Büchnerjevemu ostremu očesu. Ironija pa je ta, da se ima Büchner svoji aktualnosti zahvaliti prav tisti analizi živčnega sistema rečne mreže. Vprašanje svobodne volje pa zastavlja v novih in novih kontekstih. Büchner ni le predhodnik Marxa in Nietzscheja, ampak tudi Foucaulta. Jedro problema, ki ga Büchner parodira, je namreč sam (nadzorni) sistem, ki deluje samodejno in je učinkovito razpršen ter se z biopolitiko vtira v vsako našo poro in misel, brez enega samega nadzornega centra. Naš upor je zato brez naslovnika. (Vrnjeno pošiljatelju.) In vrtimo se v krogu. Samodejno disciplinirani, da vse teče, kot mora in je prav. Teza, ki jo vseskozi izpeljujem, zdaj pa mi počasi že zmanjkuje prostora, je ta, da Büchner pravzaprav s pomočjo parodije kritizira vse prazne forme, navade in običaje, bodisi na ravni formalne strukture drame bodisi na ravni vladajoče ideološke strukture.

In svobodna volja? I FEEL S-**LOVE**-NIJA. Morda je tako, morda pa ni. (*Prst držim na nosu.*)

Edini *resni* problem, brez Büchnerjevega heca, ki ga veseloigra (in z njo njen romantični in filozofski junak Leonce) pravzaprav ima, je: *dolčas*. (Ter posledično melanholija in otožnost.) »Leonce: Česa vse ne počno

Jana Zupančič

ljudje iz dolgočasa, in – to je najbolj smešno – vse počnejo s skrajno pomembnimi obrazi in ne da bi se zavedali, zakaj, in pri tem si mislijo kdo ve kaj. Vsi ti junaki, ti geniji, ti bedaki, ti svetniki, ti grešniki, ti družinski očetje niso v bistvu nič drugega kot premeteni lenuhi. – Zakaj moram to vedeti prav jaz?» (118)

Ta temeljni problem mojster odtekanja življenja in njegovega brezupno zataknenega stanja, Čehov⁵, na videz pri Irini rešuje takole: »Treba je delati, delati, delati.« Ne zaman je imela z dolgčasom največ problema vedno dekadentna in nepotrebno zastarela »plemiška« garnitura (glej Gončarovovega *Oblomova*). In če skle-pamo po številčnosti strokovnih obravnav koncepta dolgčasa v zadnjem času⁶, nekaj prav grozno razsaja tudi pri nas. Množica v *Leonceu in Leni* pridno vadi koreografijo za sprejem visokih državnih obiskov, da bodo pravo-časno znali vse, in za problem dolgega časa preprosto nima časa.

Ampak tudi tukaj se skriva trik: » [...] vse dokler participiramo v dolgočasnih stvareh sveta samih, smo oropani 'smisla' fundamentalnega dolgčasa.« »Kaj pa smisel?« se sprašuje Maša v Čehovovih *Treh sestrah*. Ironija, ki zdaj ni več Büchnerjeva, pač pa vseživljenjska, je ta, da po drugi strani prav preobilje dolgčasa (ali brezsmiselnosti, brezcilnosti ...) proizvede njegovo refleksijo in s tem refleksijo našega bivanja (od tod eksis-tencializem od Kierkegaarda do Heideggra), ki se mu na ta način vzvratno podeljuje smisel in daje temelj.

A dolgčasa ne odpravi.

Ni naključje, da se je dolgčas razpasel tudi po (modernem) gledališču, ki je prav tako kot življenje efemer-na, hlapljiva substanca, podrejena zakonu časa: obstaja le v trenutku – hip za tem je več ne bo, in niti ne ve, kako dolgo, če sploh, še bo.

In ko (nam) čas odteka prehitro, je najhujši »greh« pri tem, da si drznemo dolgočasiti se.

Namesto sklepa: Reši se, kdor se more.⁷

⁵ In kleč je tale. Čehov tukaj ni zaman. Dokazljivo je Büchner vplival na Hauptmanna, Hauptmann pa na Čehova. To morda lahko kaj pomeni, morda pa tudi ne.

⁶ Aubrecht, Dejan: *Tesnoba, dolgčas in obup: K filozofiji dionizičnega pesništva*. Ljubljana: Analecta, 2013.

Hajdini, Simon: *Na kratko o dolgčasu, lenobi in počitku*. Ljubljana: Analecta, 2012.

⁷ Literatura:

Cetinski, Uršula: *Georg Büchner kot politični in literarni revolucionar*. Gledališki list, *Dantonova smrt* (SMG, PGP in EPK, sezona 2011/12 (uprizoritev 6, SMG).

Grimm, Reinhold: *Love, Lust, and Rebellion; New approaches to Georg Büchner*. The University of Wisconsin Press, London, 1985.

Gritzner, Karoline: *Desire and destruction in the drama of Georg Büchner*, v: *Eroticism and Death in theatre and performance*. Great Britain: University of Hertfordshire Press, 2010, str. 46-64.

Lyon, John B. »Tactical citation in Georg Büchner Leonce und Lena«. *Amsterdamer Beiträge zur neueren Germanistik, Commitment and Compassion. Essays on Georg Büchner. Festschrift for Gerhard P. Knapp*. Patrick Fortmann and Martha B. Helfer (ur.), str. 195-210.

Kranjc, Mojca: »Vse moje bitje je v enem samem trenutku« (spremna beseda), v: G. Büchner: *Drame in proza*, 253-277.

Nagel, Barbara Nathalie. »The Spirit of matter in Buchner«. NY University, Vo. 13, Issue 3., 2010.

Revised Papers on Buchner's »Leonce and Lena«. <https://myvanderbilt.edu/almosthuman/category/revised-papers-buchners-leonce-and-lena/>.

Boris Ostan